

BIBLIJSKI MOTIVI NA FRESKAMA U ĐAKOVAČKOJ KATEDRALI (7)

2. ISUSOVO ROĐENJE (Ludwig Seitz, 1875.)

Na ikonografiju rođenja Kristova utjecalo je liturgijsko štovanje toga vjerskog otajstva, zapisi evanđelista, povijesni događaji, različiti drugi pisani izvori i tradicija. Božić je danas najomiljeniji kršćanski blagdan, no, povijesno gledano, nije najstariji, a teološki ni najvažniji, ako se otajstva vjere uopće mogu tako uspoređivati. Uskrs je temeljni, prvi i najstariji blagdan, izvor cijeloga kršćanskog kulta i svih drugih liturgijskih slavlja.

Povijest Božića

Točno vrijeme nastanka božićnog blagdana ni danas još nije utvrđeno. U bogoslužju se nazire oko 3. stoljeća i slavi 6. siječnja, prvotno u istočnoj Crkvi. U isti blagdan bila su povezana tri događaja: Kristovo rođenje u Betlehemu, krštenje na Jordanu i prvo čudo u Kani Galilejskoj. To su događaji u kojima se Krist objavljuje, stoga dobivaju grčki naziv »Epifanija« ili »Teofanija«, hrvatski »Bogojavljenje«. Od početka je sastav božićnog bogoslužja vrlo nalik starijoj uskrsnoj liturgiji. Naglašena je i nutarnja povezanost Kristova rođenja i uskrsnuća, a trag takve veze nalazimo i u Djelima apostolskim (13, 33). Oba liturgijska slavlja imaju pripravno vrijeme (korizmu, odnosno

došašće) i bdjenje (polnoćku).

Slavljenje rođenja Kristova 25. prosinca potječe iz Rima. Nije riječ o stvarnom nadnevku Kristova rođenja, već je odabir povezan sa simbolikom novog svjetla, sunca, a time opet i s uskrsnućem. Neki istraživači drže da je 25. prosinca, kao blagdan rođenja Kristova, uveden 335./336., tj. nakon što je kršćanstvo dobilo slobodu. Povezuju to s namjerama cara Konstantina da carskom ugledu dade kršćansko obilježje. Naime, već otprije je 25. prosinca u Rimskom Carstvu slavljen državni blagdan rođenja »nepobjediva sunca« (Natalis Salis Invicti). S druge strane, i crkvena zajednica je nastojala poganskim svetkovinama dati kršćansko obilježje. To nastojanje bilo je i ostvarivanje odluka Prvog općeg crkvenog koncila u Niceji 325. godine. Sad se pod simbolom sunca slavi Kristov dolazak. On je »Sunce pravde«, »Novo sunce«, pobjednik poganstva. Istodobno se i u teologiji 4. vijeka naširoko raspravlja o dvjema Kristovim naravima, ljudskoj i božanskoj, pa je s tim u vezi i veće zanimanje za Kristovo utjelovljenje i čovječstvo. Općenito se ipak uzima da je slavljenje Božića na 25. prosinca uvedeno u Rimu tek u 4. stoljeću, i to kao odgovor arijanskom, krivom, učenju o Kristu. Utvrđeno je, primjerice, da je papa Liberije svoju prvu božićnu propovijed održao 25. prosinca 354.

Evandjelja i apokrifi

Evandelisti su o Isusovu rođenju zapisali malo. Temelj likovnog prikazivanja teme je Lukin zapis u svega dvije rečenice: »I dok su bili ondje (u Betlehemu), navršilo joj se vrijeme da rodi. I porodi sina svoga, prvorođenca, povi ga i položi u jasle, jer za njih ne bijaše mjesta u svratištu« (Lk 2,6-7). Matej događaj spominje jednom jedinom rečenicom. Razmjerno više evandelisti zapisuju o javljanju pastirima i njihovu dolasku u Betlehem, i ta je pojedinost najčešći nusprizor Kristova rođenja. Za motiv rođenja ikonografija je crpila građu i iz apokrifa: iz Jakovljeva protoevandelja i Pseudomatejeva evandelja. Tu su zabilježene vrlo poznate pojedinosti: svjetlost u špilji, motiv štalice u koju je, iz špilje, prešla Bogorodica, motiv vola i magarca koji se klanjanju Djetetu u jaslama. Pseudomatejevo evandelje se pritom poziva na riječi proroka Izaije: »Vol poznaje svoga vlasnika, a magarac jasle gospodareve Izrael ne poznaje, narod moj ne razumije.« (Iz 1,3). Na ikonografiju rođenja Kristova utjecala je i teologija, crkvene drame i osobito srednjovjekovna mistična književnost.

Sličnosti i razvitak motiva

Ikonografski motivi Isusova rođenja pojavljuju se od 4. stoljeća. U starokršćanskom vremenu (4. i 5. stoljeće) motiv nalazimo na sarkofazima i na freskama katakomba. Dijete Isus često leži na kamenom postolju, kao na oltaru (stolu) ili prijestolju. Pod njim je bijelo platno. Marija sjedi uz svoje Novorođenče, a vol i magarac ga griju svojim dahom. Očit je utjecaj tadašnje teologije: Krist je »živi Kruh« koji nam se daje (na stolu, oltaru). Važna je i simbolika imena grada Betlehema, koje znači »kuća kruha«. Od 6. stoljeća, osobito na Istoku, ikonografija stavlja Isusa u špilju. Isus je i tu još uvijek najčešće na postolju, klanjaju mu se pridošli pastiri i anđeli. Bogorodica se poslije poroda odmara na ležaju. Sa strane je i Josip. Špilju obasjava velika zvijezda. Taj ikonografski tip proširen je i na Zapadu, sve do 14. stoljeća.

U drugoj polovici 14. stoljeća osobe oko Isusa sve više su u stavu klanjanja. Marija kleči, prekrštenih ili sklopljenih ruku. Dijete je na okrajku njezina plašta ili na slami u jaslama. Uz nju adoriraju anđeli, pastiri, pridošli vjernici ili portretirani naručitelji slike. Josip je također u sabranim mislima, obično na rubu slike, drži svjetiljku ili nešto radi po štalici. Prikazivanje događaja dobiva i mnoge varijante: anđeli sviraju i pjevaju, životinje mirno leže i preživaju, pastiri donose darove... Prizori nisu samo ilustracija evanđeoskog teksta, nego poziv gledateljima da se udube u božićno otajstvo.

Utjecaj svete Brigite

Rijetko se spomene da su na ikonografiju božićnog događaja, od 14. stoljeća naovamo, velik utjecaj imale zapisane vizije svete Brigite (Birgite). Brigita je vrlo zanimljiva osoba, koja je imala velik utjecaj u svojoj domovini i u Europi. Njezini biografi kažu da je bila »najveća žena koju je rodila Švedska«. U svoje vrijeme, njezini su brojni spisi bili vrlo čitani. O Isusovu rođenju kaže: »...iznenada, u tili čas, rodi ona Sina iz kojega je izbijalo tako neopisivo svjetlo, da se ni sunce s njim ne može uspoređivati, nekmoli svijeća koju je Josip bio priprazio. Božanska je svjetlost potpuno preplavila zemaljsku svjećicu... I u isti sam mah ugledala to slavno Dijete, kako golo i u žarkom svjetlu leži na tlu. Njegovo je tijelo bilo bez ikakve mrlje. Čula sam također mило anđeosko pjevanje. Kad je Djevica osjetila da je rodila, prignula je glavu, prekrižila ruke i s velikim se poštovanjem poklonila Dječaku.«

Seitzovo ikonografsko rješenje

O ovoj katedralnoj fresci Ludwiga Seitzza dosadašnji su opisivači redom tvrdili da je najljepše slikarsko djelo u katedrali. Milko Cepelić čak, pučki prenatraglašeno, veli da je to »uopće najbolja slika svih Božića, ma iz koje bilo umjetničke ruke«. Slika je bez sumnje umjetnički uspjeta, a sadržajno puna poruke. Maločas citirani tekst svete Brigite gotovo je doslovno opisuje. Gledamo li cjelinu slike, onda se u njoj na nekoliko razina koliko dotiču, toliko razmiču dva elemente: tama i svjetlo. Većina je površine u tami: nebo sa sitnim zvijezdama i sva pozadina. A osvijetljen je Isus. Zapravo, svjetlost izvire iz njega i obasjava sve likove: to više, što su mu bliže! K njemu su upravljeni i svi pogledi prisutnih. Slikar nije prikazao samo događaj rođenja, kako ga kratko iznose Luka i Matej, nego smisao njegova dolaska, kako ga tumači evanđelist Ivan: Isus je svjetlo svijeta. Stoga na slici svjetlo igra veću ulogu od boje. Ono izvire iz Djeteta.

Štalica je ovdje tijesna pojata sa slamnatim krovom. Dijete je na podu. Do pasa je umotano u pelene, leži na čistim plahtama, raširenih ruku prema posjetiocima. Do njegove glave smireno kleči Marija. Sklopljene ruke spustila je u krilo i utonula u meditaciju. Na licima svih prisutnih vidljiva je radost i zadivljenost. Josip pridržava starog pastira koji je došao pomažući se štapom i sad upravo želi pokleknuti. Zapravo nisu tu samo pastiri, nego obitelji: ljudi, žene i djeca. Žena najbliža Isusu donijela je košaricu jaja i kleknula, ona do nje također je na koljenima i pridržava svoje dvoje radoznale djece. Sasvim slijeva prilazi mladić, noseći na ramenu košaru s darovima, a u ruci teglu mlijeka. Za njim su još trojica. U pozadini, zastrti noćnom sjenom, stoje dva svirača: jedan puše u frulu, drugi u velike gajde. Sasvim iz pozadine prilaze još žena s vrčem na glavi i za njom muž. Na desnoj strani slike pet anđela nagnulo se kroz prozor pojate. Oči su im zažarene, uprte u Dijete, usta otvorena: od divljenja ili pjevanja, nemoguće je odgonetnuti. Jedan čak drži u ruci knjigu, što je neuobičajeni detalj. Tradicija često slika Mariju s knjigom, ali kod navještenja. Bit će da je to Marijina knjiga koju je bila odložila?

Neizostavni vol i magarac naslikani su vrlo realistički, ali u pozadini, iza Marije i Josipa. Tu je i samar, skinut s magarca na kojem je dojašila Marija. Njihova pojava u božićnom prizoru vezana je za poznati tekst proroka Izaije, ali ima i svoje drevno otačko tumačenje: vol je predstavnik židovstva, magarac poganstva. Vol je, tumači Grgur Niški, biskup (4. stoljeće), svezan Zakonom, a magarac tegli teret krivoboštva. Krist je svima osloboditelj. Boje na slici pojačavaju umjetnički doživljaj. Bjelina nastaje miješanjem šest boja spektra u istom omjeru. Ona vlada središtem slike.

To je Dijete u pelenama i njegovo prekriveno ležište. Otuda se blistava bjelina raspršuje po najbližim likovima na svoje sastavnice: crvena i plava je na Mariji, žuta i ljubičasta na Josipu, zelena i narančasta na starom pastiru. Jednako je skladan raspored likova. Sve linije izviru iz Djeteta i u njemu se sabiru. Ono je likovno, a potom i duhovno središte.

Netko je rekao da svakim rođenjem nanovo počinje povijest svijeta. Za Kristovo rođenje to vrijedi na poseban način. S njim počinje novo, odlučujuće razdoblje Božje povijesti s ljudima. U njemu se »pojaviła dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našega, Boga« (Tit 3,4). I zato umjetnici ne prestaju stvarati uvijek nove i nove varijacije toga događaja. Nas, koji to gledamo, ono podsjeća da u svakom od nas živi dijete koje se želi roditi, da je ljudski životni put neprestano rađanje: mogućnost biti nov. Erich Fromm je zapisao: »Rođenje nije događaj trenutka, nego trajno zbivanje. Svrha je života potpuno rođenje, a njegova tragedija, što mnogi od nas umiru, prije no što su se potpuno rodili.«